

УДК 94(477)

Олексій КОВАЛЬ,

магістр спеціальності 032 Історія та археологія Чорноморського Національного Університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна та спеціальності «Публічна історія» Поморської академії, м. Слупськ, Польща

МОМЕНТИ ЖИТТЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ ЄЛИСАВЕТГРАДА ТА ЇЇ СПІВРОБІТНИЦТВО З ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОЮ ДУМОЮ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

***Анотація:** В статті описано моменти єврейського життя Єлисаветграда. Розказано про взаємодію єврейської громади з міською думою. Показано гостру боротьбу за «Талмуд-Тору» в місті. Наведено різноманітні відомості про діяльність міського рабина В.І.Темкіна. Вказано на екскурсію учнів в Санкт-Петербург.*

***Ключові поняття:** євреї, дума, вибори, Талмуд-тора, погроми.*

Нацистська Німеччина, знищивши під час Другої світової війни понад шість мільйонів євреїв, докорінно змінила картину національного розселення, складу в Європі, в тому числі в Україні. Єврейське населення міста Єлисаветграда на початку ХХ століття відіграло значну роль в історії розвитку міста. Єврейська громада, котра жила своїм надзвичайно насиченим життям, мала якнайширші зв'язки та співробітництво з Єлисаветградською міською думою в усіх сферах життя міста та громади.

Одним з цікавих моментів, що відображає міське життя в Єлисаветграді, був страйк хлібопекарів, який відбувся в 1905 році та спроби його урегулювання, зокрема за участю міського рабина. На початку травня 1905 року страйк наближався до кінця. Першими на мирну угоду пішли господарі, які звернулися до міського рабина В.І.Темкіна з проханням бути посередником між ними та робітниками. Темкін запропонував був 32 утримувачам пекарень обрати зі свого середовища 6 представників для безпосередніх переговорів із представниками від

робітників за участю Темкіна. Господарі негайно були обрали уповноважених із середовища християн, магометан та євреїв. Робітники пекарень, переважно християни, кількість яких сягала майже 200 осіб, також погодилися на посередництво Темкіна, за клопотанням якого поліцеймейстер пан Янішевський дозволив робітникам усіх пекарень збиратися 5 травня у залі Слуцького для виборів уповноважених. Збори відбулися за відсутності чинів поліції. Мали розпочатися 8 чи 9 травня спільні засідання уповноважених від господарів та службовців під керівництвом Темкіна[1].

Вирішувалися і інші питання єврейського населення Єлисаветграду. Так, нарешті, в кінці літа 1908 року, єврейські громадські установи міста, які черпали кошти для існування із суми коробкового збору, зітхнули були з полегшенням: після майже дволітніх «розшуків» міська управа виявила-таки місцезнаходження спадкоємців покійного відкупщика А.Д.Барського і уклала з ними контракт, в силу якого «коробка» переходила від господарського управління до позначених спадкоємців з 1 вересня. Правда, це саме з незначним успіхом можна було зробити два роки тому, але все ж краще пізніше, ніж ніколи. Залишалось лише відкритим питанням: хто мав відшкодувати єврейському товариству багатотисячні збитки, завдані ним упродовж двох років не з власної вини? По всій справедливості слідувало-би притягнути до відповідальності Єлисаветградську міську управу, яка своєчасно не прийняла відповідних заходів до відчуження всіх добре відомих опікунів, які були зобов'язані негайно закрити контракт [2].

Відзначали в місті й визначні дати, ювілеї єврейських діячів. Так, група єврейської молоді надіслала була в середині жовтня Шолом-Алейхему телеграму. Крім того ювіляру було надіслано телеграми й іншими групами місцевого єврейського населення [3]. Так рабин Єлисаветграду Темкін 18 жовтня відправив до Мілана пану Шолом-Алейхему особисту телеграму [4].

Надзвичайно гострою, безкомпромісною була в Єлисаветграді боротьба за «Талмуд-Тору». Вибори членів опікунської ради єврейської громадської «Талмуд-Тори», що мали відбутися 26 жовтня, служили темою дня, навколо якої йшла справжня «вакханалія єврейського чорносотенства», керованого деякими «діячами». Ці панове пустилися були, як то кажуть, у всі тяжкі. Вони надрукували у Варшаві на єврейському жаргоні мерзенний пасквіль, у якому обдали брудом і неймовірно наклепницькими сповіщеннями всіх представників та працівників єврейських громадських установ. Цей чорносотенний пасквіль під назвою: «Чому міський рабин Темкін відмовився від Талмуд-Тори» у тисячах екземплярів поширювався на єврейські маси. Автори «варшавської прокламації», як охрестили пасквіль, намагалися нав'язати масі, що єврейські навчальні заклади виховують з її дітей «гоїв», і що це зло походить від того, що залишки «духовно-біблейського братства, що виникло у нас у 1881 році, проникли в усі установи і підкопуються під істинно-єврейські основи, причому рабин Темкін підпав, мовляв, під вплив «штундарів», світволить і опікується ними. Ця основна «ідея» великої «варшавської прокламації» споряджена масою брехні, наклепу, інсинуації та нахабних збочень. Нема чого говорити про те, що все найкраще місцеве єврейство було глибоко обурене авторами цих переказів, імена яких у всіх на устах. Зважаючи на все це, майбутні вибори опікунської ради «Талмуд-Тори» глибоко хвилювали єврейське суспільство, яке розуміло, що тут мали зіткнутися два світи: культурний і чорносотенний, що одурманював єврейську масу. Результат виборів передбачити зараз було б передчасно. Одне безперечно: В.І.Темкін, який створив нинішню «Талмуд-Тору» і ремісниче при ній училище, відмовився від спільної роботи з доктором І.А.Штейном, керівником «націоналістів». Перед єврейським суспільством стояла альтернатива: чи В.Темкін із культурними співробітниками, чи доктор Штейн із його «дружинниками». Інакше цей гордієв вузол не міг бути розрубаний [4]. У суботу, 18 жовтня, у головній синагозі при

величезному збігу народу, міський рабин пан Темкін дав відкриту відповідь тим анонімним «істинно-єврейським людям», які останнім часом підняли були похід проти Талмуд-Тори, її творця пана Темкіна та прогресивної частини викладацького персоналу. Промова пана Темкіна справила була враження [5]. Вибори членів опікунської ради, що відбулися 28 листопада, як і слід було очікувати, закінчилися повною поразкою наших доморощених Маккавеїв-мракобесів на чолі з доктором І.А.Штейном. Зал не міг вмістити всіх, хто з'явився на засіданні, і багато хто до початку виборів уже не міг бути впущений без ризику викликати небезпечну тисняву. Голова зборів доктор Додін заявив, що ніяких дебатів по суті Талмуд-торського конфлікту не буде допущено і що вибори будуть проведені шляхом подачі записок у конвертах. До початку виборів у залі творилося щось неймовірне. Між противниками відбувалися запеклі словесні сутички. Усюди панувало надзвичайне пожвавлення та збудження. Голова пан Ждодін заявив, що він особисто складає з себе звання члена опікунської ради і що він був уповноважений заявити про те ж від імені інших двох членів панів Зайденшнора і Лібермана. Інші два члени пани Штейн і Вайсенберг від своїх повноважень відмовитися не побажали, хоча перший з них, як це всім відомо, у правлінні товариства допомоги бідним євреям заявив, що відмовиться. Таким чином обранню підлягало лише 8 членів, у той час як товариство готувалося переобрати весь склад опікунської ради у числі 10 осіб. Серед виборців було три списки кандидатів. З 860 записаних виборців у голосуванні брали участь 802 особи. Зрештою кандидати прогресивної партії, на чолі з В.І.Темкіним, отримали від 597 до 794 виборчих записок, причому В.І.Темкін отримав 794 записки. Кандидати протилежної сторони отримали від 25 до 189 виборчих записок. Звістка про цю перемогу, не дивлячись на пізню годину, швидко поширилася містом і всюди викликала задоволення. «Штейніанці», настільки жорстоко розбиті на голову, звичайно, мали вигадувати нові

небилиці, але загальна думка така, що їхня ставка програна безповоротно [6].

У кінці жовтня 1905 р. «Товариство поширення комерційної освіти» вирішило звернутися до Єлисаветградської міської думи з клопотанням про призначення громадському комерційному училищу допомоги та про відведення міського місця під будівництво власної будівлі училища [6]. Міська управа, в кінці листопада, обговоривши клопотання опікунської ради громадського комерційного училища про асигнування цьому навчальному закладу допомоги у розмірі 4 тисячі рублів, відхилила його під приводом, що місто хоче відкрити ще одне міське народне училище. Всім зрозуміло, що тут не в новому міському училищі, а в тому, що в громадському комерційному училищі навчається багато єврейських дітей [7].

Розглядалися також судові справи про єврейські погроми. У середу, 5 листопада, у місцевому Єлисаветградському окружному суді призначено було до слухання справу про елисаветградський погром 18 та 19 жовтня 1905 року. З величезної маси тих, хто громили, грабували, били і вбивали євреїв, слідчої влади вдалося виявити лише 7 суб'єктів, з яких лише 6 займуть лаву підсудних, оскільки один з обвинувачених ще розшукувався. Усі підсудні перебували на волі. У справі викликалося близько 250 свідків, з яких 179 осіб були потерпілими та цивільними позивачами. Останні, втім, від своїх позовів відмовлялися через досконалу неможливість стягнути щось із якихось невідомих підсудних, які виступали у ролі «викупних жертв» невиявлених справжніх натхненників і керівників жовтневих жахів... Слухання справи мало продовжитися з 5 по 8 листопада. Захисником обвинувачених судом було призначено помічника присяжного повіреного А.М.Розенштейна. За чутками, захисниками за згодою з підсудними мали виступити присяжний повірений М.І.Іванов (почесний голова союзу російського народу) та приватний повірений Шафонський [8].

В останніх загальних зборах членів товариства допомоги бідним євреям Єлисаветграда в кінці листопада, після жвавих дебатів, було обрано особливу комісію, якій доручено спільно з правлінням знайти заходи щодо поліпшення фінансового суспільства, а також намітити способи, за допомогою яких можна було б досягти більшої чуйності з боку багатих членів громади [7]. Правління товариства допомоги бідним євреям у Челябінську на початку грудня звернулося до місцевого аналогічного товариства з проханням про матеріальну підтримку надання допомоги численним засланням євреям, які прибули до Челябінська з усіх кінців Росії [9].

В Єлисаветграді 20 грудня було передбачено екскурсію учнів комерційного училища пана Бонч-Бруєвича до Петербурга, причому відвідування столиці було дозволено також учням-євреям. Екскурсантів мали супроводжувати директор училища пан Н.Н.Коригін та викладач Д.І.Болдирєв [10].

Таким чином, ми бачимо, наскільки цікавими були моменти життя єврейської громади Єлисаветграда та їх співробітництво з Єлисаветградською міською думою.

Список використаних джерел:

1. Одесские Новости, 1905, № 6639, суббота, 7 мая. С. 4.
2. Одесские Новости, 1908, № 7607, воскресенье, 31 августа (13 сентября). С. 5.
3. Там само, № 7645, пятница, 17 (30) октября. С. 4.
4. Там само, № 7647, воскресенье, 19 октября (1 ноября). С. 5.
5. Там само, № 7648, вторник, 21 октября (3 ноября). С. 4.
6. Там само, № 7655, среда, 29 октября (11 ноября). С. 5.
7. Там само, № 7680, пятница, 28 ноября (11 декабря). С. 4.
8. Там само, № 7661, среда, 5 (18) ноября. С. 4.
9. Там само, № 7692, суббота, 13 (26) декабря. С. 5.
10. Там само, № 7695, среда, 17 (30) декабря. С. 5.